

Актуальна тема номера:
“НАЦІОНАЛЬНА ДОКТРИНА
ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВОЗНАВСТВА”

Олексій Кресін

доктор юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник,
член-кореспондент Міжнародної академії
порівняльного права,
керівник Центру порівняльного правознавства
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України
(м. Київ, Україна)
okresin@gmail.com

ВСТУПНЕ СЛОВО

“Право України” як флагманський український юридичний журнал вже вдруге за останні роки визначає темою номеру порівняльне правознавство. Це факт важливий і не випадковий, він підкреслює визнання непересічного значення порівняльно-правових досліджень у розвитку правової системи України та правової науки нашої держави, відображає стрімкий розвиток юридичної компаративістики. Надзвичайно вдячний, що вже вдруге роль та обов’язки упорядника актуальної теми випадають мені.

Попередній раз (№ 3–4/2013) основний блок актуальної теми складався з 32 статей учених із України, Угорщини, Франції, Данії, США, Узбекистану, Росії, Молдови, Білорусі, об’єднаних у сім рубрик, присвячених філософії, методології, теорії, історії, викладанню порівняльного правознавства, наднаціональним проблемам розвитку правових систем, теоретико-методологічним і практичним проблемам їхньої взаємодії. Зміна формату журналу та актуальних тем цього разу дещо звузила можливість представлення думок провідних компаративістів, але не знижує якість матеріалів, що представлені Вашій увазі.

На нашу думку, логіка авторського вступу до цієї підбірки передбачає авторську концептуалізацію предмета, якому вона присвячена. Отже, порівняльне правознавство (юридична компаративістика) – юридична наука, сфера та напрям юридичних і міждисциплінарних досліджень, що вивчає правові масиви та системи за допомогою комплексу методів,

© Олексій Кресін, 2019

провідне місце серед яких належить порівняльним, а також саму порівняльно-правову методологію.

Порівняльна методологія (порівняльно-правовий і порівняльно-типологічний методи) використовується при дослідженні всіх правових явищ. Але порівняльне правознавство не тотожне порівняльно-правовій методології, засноване на послідовному використанні порівняльно-правового та порівняльно-типологічного як спеціально-наукових методів у поєднанні з філософськими, загальнонауковими та спеціально-науковими методами з метою досягти певних порівняльно-зіставних висновків. Сукупність цих методів, підпорядкована зазначеній меті, формує порівняльно-типологічний підхід, який відрізняє порівняльне правознавство від теорії та історії права, побудованих на теоретичному та генетичному підходах.

Предметом порівняльного правознавства є право (більше ніж одного правопорядку) у всіх його проявах та зв'язках, від інших наук його відрізняє насамперед не предмет, а методологічний (порівняльно-типологічний) підхід як основний, базовий, фундаментальний. Специфічними предметами порівняльного правознавства є порівняльно-правова методологія, сталі зв'язки правопорядків, що формують їх кола (правові сім'ї, традиції права), персональні та територіальні релігійні правові системи, форми, методи й результати взаємодії одно- і різнотипових правових систем, взаємовпливи права та інших соціорегулятивних систем.

Специфічними об'єктами порівняльного правознавства є формування правової картини світу, визначення загального й особливого в розвитку правових систем у глобальному та регіональному вимірах, створення загальної концепції вивчення права у позаправових контекстах (соціальному, ідеологічному, політичному, антропологічному тощо), порівняльне пізнання національного права. Специфічні об'єкти відрізняють порівняльно-правове дослідження від простого вивчення зарубіжного права. Дослідження права окремої зарубіжної країни (так зване "юридичне країнознавство") та паралельне дослідження галузей, інститутів і норм права кількох зарубіжних країн, які не мають за мету досягнення порівняльно-зіставних висновків, виявлення та пояснення спільних, особливих й одиничних рис, створення класифікаційних і типологічних груп, не дають уявлення про сутність тенденцій сучасного розвитку права у наднаціональному масштабі, безпосередньо не входять до предмета порівняльного правознавства, хоча й надають матеріал для порівняльно-правових досліджень.

Порівняльне правознавство почало розвиватися на початку XIX ст. у зв'язку з кризою природно-правової, формуванням історичної та істо-

рико-філософської шкіл права, посиленням інтересу вчених до національного права, з одного боку, становленням національних правових систем, інтенсифікацією міжнародних економічних зв'язків – з другого. Першим назву і визначення цієї наукової дисципліни запропонував П. Й. А. фон Фейєрбах у 1800–1810 рр., а вже у 1820-х роках воно стало викладатися у низці німецьких університетів, з'явилися перші спеціалізовані наукові журнали. Народження українського порівняльного правознавства у першій половині XIX ст. пов'язане з такими вченими, як Т. Чацький, І. Раковецький, С. Орнатський, М. Іванишев, О. Палюмбецький та ін. Пізніше значний внесок у його розвиток зробили М. Ковалевський, М. Максимейко, Ф. Тарановський, В. Корецький, В. Денисов, П. Мартиненко, О. Тихомиров, О. Скакун, Л. Луць, Х. Бехруз, М. Дамірлі, Є. та О. Харитонові, Н. Оніщенко, Д. Лук'янов та ін.

Найбільш поширеними у сучасній Україні школами порівняльного правознавства є функціоналістська та культуроцентрична. Методологічною парадигмою сучасного порівняльного правознавства є визнання плюралізму правопорядків та рівної цінності правових систем (як таких, що виконують однакові функції у суспільстві), так само як суспільних учень церков, які становлять доктринальну основу частини правових систем.

Результати порівняльно-правових досліджень використовуються на національному, міжнародному та наддержавному рівнях: а) судами (при вирішенні нерегульованих національним, міжнародним чи наддержавним правом питань; при виникненні колізії правових норм; при виборі методів тлумачення правових норм); б) законодавцями та іншими нормотворцями (при підготовці проектів нормативних актів; для визначення відповідності національного правового регулювання міжнародному чи наддержавному; при виборі форм, методів та визначенні результатів зближення національного права з іншим (іншими) національним (національними), наддержавним чи міжнародним правом; у федеративних чи конфедеративних державах – для створення модельного законодавства та здійснення інших уніфікаційних робіт, експертизи федеральних та суб'єктних правових актів на відповідність тощо); в) міжнародними (урядовими та неурядовими) й наддержавними організаціями (при розробці нових нормативних актів; здійсненні уніфікаційних правових проектів; визначенні відповідності національного права міжнародному (наддержавному)); г) в юридичній освіті (для вироблення навичок самостійного мислення студентів; ефективного вивчення правових масивів і систем у порівнянні та в контексті).

На практиці юристами у всьому світі широко використовується нормативне порівняння, яке охоплює лише формально-правові та кількісні,

не враховуючи значно важливіших якісних аспектів: функціональної ефективності, ідеологічного та соціального значення певної норми у певній національній правовій системі тощо. Проте загальноприйнятної методики практичного використання функціональних, культурологічних та інших порівняльно-правових досліджень поки що немає.

Для розвитку порівняльного правознавства на всіх континентах світу створено спеціалізовані наукові інститути, центри, товариства, асоціації, академії, національні комітети, яких налічується не менше трьохсот. Серед них найбільш потужними є Американське товариство порівняльного права, Центр порівняльного конституціоналізму, Інститут міжнародного та порівняльного права у місті Даллас (США); Товариство порівняльного законодавства, Інститут порівняльного права ім. Е. Ламбера, Об'єднання порівняльного права, Паризький інститут порівняльного права (Франція); Італійська асоціація порівняльного права; Нідерландська асоціація порівняльного права; Швейцарський інститут порівняльного права; Товариство порівняльного права, Інститут зарубіжного публічного права та міжнародного права, Інститут зарубіжного та міжнародного соціального права (Німеччина); Британський національний комітет порівняльного правознавства, Інститут європейського та порівняльного права Оксфордського університету (Велика Британія); Інститут порівняльного права (Сербія). У тисячах університетів діють кафедри порівняльного правознавства, а відповідні навчальні курси стали обов'язковим елементом юридичної освіти у багатьох країнах.

Вже понад століття проводяться регулярні представницькі міжнародні конгреси порівняльного правознавства, у витоків яких стояли також українські компаративісти. Створено Міжнародний факультет порівняльного права (Франція), низку спеціалізованих міжнародних наукових об'єднань, серед яких найавторитетнішими є Міжнародна асоціація юридичних наук (Франція), Міжнародна академія порівняльного права (Франція), Міжнародний інститут уніфікації приватного права (Італія), Всесвітнє товариство дослідників змішаних юрисдикцій (США).

Шлях до визнання порівняльного правознавства в сучасній Україні є доволі складним. Зокрема, відсутність окремої спеціальності для здобуття наукових ступенів призводила до викривлення порівняльно-правової проблематики, ускладнювала процес підготовки дисертаційних досліджень, демотивувала потенційних дослідників-компаративістів. Так само у вищій освіті порівняльне правознавство опинилося в непевній ролі, постійно виборюючи право на існування між безсумнівно визнаними галузевими дисциплінами і визнаними з радянських часів предметами загальноправового характеру. "Вічне питання" щодо організації

порівняльно-правових досліджень (наука – не наука) постійно слугувало приводом для спроб витіснення порівняльного правознавства зі сфер науки й освіти.

Незважаючи на все це, порівняльне правознавство в Україні поступово набуло фундаментального характеру, сформувалися доволі потужні школи юридичної компаративістики, що суттєво впливають на розвиток правових досліджень загалом. Сформувалися спеціалізовані наукові центри та кафедри, апробована відповідна магістерська спеціалізація, створені національні бюро Міжнародної академії порівняльного права та Міжнародної асоціації юридичних наук, тривалий час видавалися наукові журнали та періодичні збірники з порівняльного правознавства, проведено численні наукові конференції, симпозіуми, круглі столи. Формою організації наукових досліджень та об'єднання компаративістів стала Українська асоціація порівняльного правознавства. Свідченням визнання порівняльного правознавства є закріплення наказом Міністерства освіти і науки України у грудні 2018 р. порівняльного правознавства як одного з фундаментальних предметних напрямів наукових досліджень у межах спеціальності 081 “Право” поряд із теорією та філософією права, історією права та держави. Є всі підстави сподіватися, що ця позитивна динаміка не зміниться.